

УДК 811

Воронюк І. О.

канд. філол. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ГРУПИ АКТУАЛІЗОВАНИХ ФІЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Найважливішою умовою існування мови є її безперервний розвиток, який виражається в появі нових слів. Динамічні процеси в лексиці сучасної української літературної мови, різноманітні типи інновацій, тенденції функціонування застарілої і стабілізації нової лексики стали предметом вивчення багатьох лінгвістичних праць (М. Вакуленка, С. Єрмоленко,

Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Н. Клименко, О. Ковтунець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Стишова та ін.). *Актуальність* теми зумовлена необхідністю дослідження неологічної і застарілої лексики на прикладах різноманітних терміносистем, оскільки відповідні групи слів у науковому фаховому дискурсі мають зовсім інший вияв, інші функції, порівняно з основною сферою їхнього вживання – мовою художньої літератури. Метою цієї роботи є окреслити групи актуалізованих фізичних термінів сучасної української мови.

Окрім застарілої та нової лексики, у лінгвістиці існує поняття, що є проміжним між двома зазначеними, – *актуалізована лексика (відносні неологізми)*. Ця категорія слів також привертає сьогодні пильну увагу мовознавців і зумовлює появу низки студій відповідного спрямування. Для називання групи слів, що повертаються після тривалої перерви до активного вжитку, мовознавці послуговуються різними термінами – відроджена лексика, повернена, реактивована, інертна, репресована, або проскрибована, тощо. Термін актуалізована лексика найвідліше відображає зміст поняття, оскільки головною ознакою цієї групи лексики є перехід лексичних одиниць із периферії до ядра словникового складу завдяки розширенню функційної активності у мові.

Актуалізовану фізичну термінолексику, досліджену за термінологічними, тлумачними, перекладними і орфографічними словниками української мови, можна поділити на 3 групи: 1) повернені або відроджені (лексикографічно оновлені) лексико-семантичні одиниці; 2) стилістично трансформовані слова та значення; 3) проскрибовані (заборонені) одиниці. Зафіксовано такі *лексикографічно повернені* терміни, здебільшого міжгалузеві та загальнотехнічні: фіз.-геогр. *бігун, водойма, довілля, річище, солодковод(н)ий*; техн. *гвинтований, землемірство, модельований, ріжкатий*. Серед них виокремлено слова, що актуалізовані лексикографічно і маловживані у сучасному мовленні, про що свідчать подекуди ремарки *діал., зах., книжн., рідко*, напр. *вислід*. З-поміж *стилістично трансформованих* термінів виокремлюємо такі фізико-технічні терміни, що подані в сучасних словниках без обмежувальних *ремарок розм., заст.: поземний, світлина, телевізія*. Досі подані у сучасних словниках з обмежувальними ремарками, незважаючи на активне мовне вживання, такі терміни: *маргінес, мапа*. Стилiстично трансформовані терміни поступово входять у мововжиток, але деяких із них досі немає в новітніх словниках або вони зазначені як застарілі, напр. *бігун* (у значенні «полюс»).

Окремою групою слід назвати *проскрибовану* (функційно оновлену) наукову лексику – терміни, фіксовані радянськими словниками як нормативні, але негласно перебували під заборонаю вживання: фіз.-мат. *відсоток, прямовисний, рівнобіжний, різнозворотний* (національний дублет

до анізотропний), *сурядна* (національний дублет до координата), *рівноважитися*, *короткосяжний*, *зудар*; фіз.-геогр. *водойма* (=басейн), *підсоння*. Вдалим є відновлення слова «*гелікоптер*» (від грец. ελκώλτηρο, буквально – гвинторіз; укр. вертоліт), адже саме таке звучання мало це слово у його винахідника – всесвітньо відомого українця Ігоря Сікорського. Повернулися до активного використання у мовленні й питомі українські назви сузір'їв: *Великий віз*, *Малий віз* (замість покручів Велика ведмедиця, Мала ведмедиця) та *Чумацький шлях* (замість Молочний шлях) тощо. Серед актуалізованих термінів зафіксовано: терміни без змін чи варіантів *рогачик*; терміни з наведенням синонімічних варіантів: *підойма* – *підойма*, *важіль*, *підвага*, *вирло*, *підважня*; *крутень* – *крутень*, *шків*; терміни зі старим значенням, але новою формою: *двигач*, *рухник* – *руховик*, *вирізок* – *сектор*, *виклинок*, *дробина* – *молекула*, *перводріб*, *оба*, *валниця* - *підшипник*, *вальник*, *вальниця*, *множач* – *коефіцієнт*, *множень*, *множник*, *сучинник*.

Отже, зафіксовано як частково (мовно або лексикографічно), так і повністю (і мовно, і лексикографічно) актуалізовану фізичну термінологію. Лексикографічно актуалізовані терміни репрезентовані як маловживаними, так і такими, традиція вживання яких не переривалася впродовж ХХ ст. Фіксуються терміни у такому ж формально-змістовому вигляді, а також у новому лише з формальної точки зору зі збереженням старої семантики, коли наводяться цілком нові лексеми або словотвірні варіанти. Досліджені лексичні терміноодиниці збільшили свою функційну значимість і частоту використання внаслідок актуалізації позначуваних ними понять і явищ. Однак вони входять до складу відносних неологізмів. Це – перспективний запас фізичної термінології.